

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ

PETRAS REPŠYS:
medaliai ir plaketės

Giedrė Jankevičiūtė

PETRAS REPŠYS:
medaliai ir plaketės

KATALOGAS

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

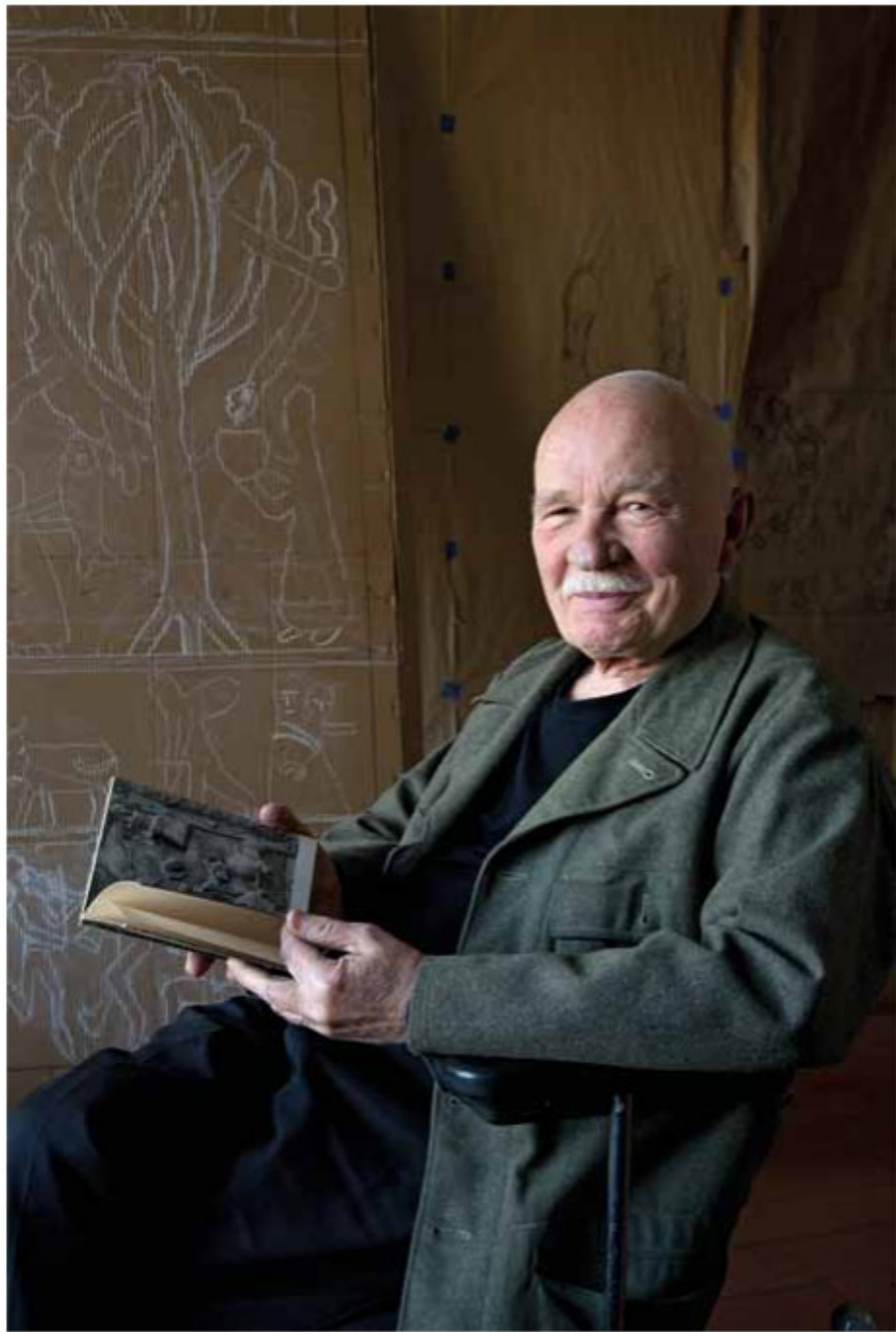
Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Recenzentė DALIA GRIMALAUSKAITĖ
Dailininkė VIDA KURAITĖ
Redaktorė NIJOLĖ DEVEIKIENĖ
Fotografas ARŪNAS BALTĖNAS

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017
© Giedrė Jankevičiūtė, 2017
© Petras Repšys, 2017
ISSN 2538-7588
ISBN 978-609-8039-99-3

Turinys

I. Universitetams, akademijoms ir jų žmonėms	13
II. Lietuvos senosios istorijos įvykiams ir asmenybėms	31
III. Lietuvos naujosios istorijos įvykiams ir asmenybėms	55
IV. Mažajai Lietuvai, lietuvininkų kultūrai ir jos tyrėjams	79
V. Lietuvos kultūros klasikams	95
VI. Kultūros įvykiams ir vietoms	115
VII. Savo kartos rašytojams	129
VIII. Savo kartos dailininkams	155
IX. Amžininkams ir bičiuliams	167
X. Artimiesiems	191
XI. Varia	199
XII. Plaketės	211
Literatūra apie Petro Repšio medalius	239
Santrumpos	240
Asmenvardžių rodyklė	241

Kai Petras Repšys piešia, raižo, skobia arba lipdo savo medalių modelius, šalia jo mėgsta prisėsti istorijos mūza Klėja. Ji nukreipia dailininko mintis ir vaizduotę praeitin taip, kad jis neklysdamas aptiktų ir mums atvertų pačius vertingiausius pavzdžius – žmones, faktus ir įvykius, kurie skatina didžiuotis Lietuva. Kitaip tariant, Repšiui artima iš romėniškos *res gestae* tradicijos kylanti istorijos samprata, siekianti iškelti bei pašlovinti herojų ir jo nuopelnus. Atminimo medalis išskiria, išaukština, įamžina, tad jis ypač tinka tokiam dailininko požiūriui į savo šalies istoriją įkūnyti. Keliaudamas iš rankų į rankas ir nusėsdamas įvairiose kolekcijose, parodose, muziejuose, medalis skleidžia informaciją apie įvykį, asmenį, savo epochos santykį su praeitimi ir jos veikėjais. Medalis taip pat ir konservuoja jame sutelktas faktines žinias bei požiūrius, perkeldamas šią informaciją į erdvę, kurią galime vadinti Vakarų civilizacijos atminties kapsule. Ne mūsų galioje ir valioje lemti, kas išliks toje kapsulėje, bet kodėl nepabandžius prisidėti prie jos turinio formavimo? Trumpai tariant, medalis – nuostabi medija, ką ir patvirtina jo nenutrūkstanti daugiametė raida bei kanono gyvybingumas.

Repšio žvilgsnis į Lietuvos praeitį platus. Jam rūpi ir garsios ginklo pergalės, ir politika, ir švietimas, ir mokslas, ir menas, apskritai – visa tautos ir ją sudarančių pavienių individų kuriamoji veikla bei jos vaisiai. Dailininkas ypač nori iš užmaršties ištraukti kultūros paveldo kūrėjus, stengiasi pašlovinti ir didžiuosius, visiems žinamus, ir kuklius, – kaip antai knygnešys ir tautosakos rinkėjas Matas Slančiauskas ar poetas Antanas Kalanavičius, – kurie lygiai taip pat, kaip ir didieji, netausodami savęs gabumus, sveikatą, energiją atidavė tauriai kūrybos misijai. Metraštininko akimis dailininkas žvelgia ir į savo laiką. Sekdamas pirmtakais – ypač renesanso ir baroko medalio meistrais – siekia įamžinti tuos žmones ir įvykius, kurie paliko pėdsaką dabartyje. Dėl to, mano dailininkas, jie turėtų būti įdomūs ir ateičiai.

Medalis Repšiui tikrąja to žodžio prasme – mažasis paminklas. Tiesa, toks, kuris, kitaip nei išskirtinai viešumai skirti didieji paminklai, gali funkcionuoti ir oficialioje, ir uždaroje vienos bendruomenės, bendraminčių grupės, net kelių asmenų

erdvėje. Kaip tik dėl tokio kelių lygių komunikatyvumo medalis Repšį ir traukia. Jam imponuoja, kad nedidukas metalo skridinėlis tampa didelių politinių, kultūrinių ir asmeninių verčių nešėju. Dailininkui taip pat smalsu stebėti, kaip medalio sklaidos erdvę bei jo vertinimą keičia socialinės ir kultūrinės aplinkybės. Jam nebūtų sunku tai pakomentuoti, remiantis asmenine patirtimi. Juk kai Repšys prieš beveik penkiasdešimt metų pradėjo kurti medalius, jo medaliai nebuvo parankūs valdžiai ir netiko vyraujančiam ideologiniam kontekstui, o šiais laikais beveik visi jie įsiterpė į dominuojantį istorinės atminties diskursą, jį atspindi ir galbūt net šiek tiek veikia. Bent taip slapta viliasi dailininkas, žinoma, nepuoselėdamas ypatingų iliuzijų dėl meno įtakos žmonėms, tiksliau, jų vertybėms, elgesiui ir požiūriui į tikrovę.

Kurti medalius Repšį paskatino poreikis priešintis sovietinio režimo suvaržymams. Siekdamas praplėsti oficialiai formuojamo žinojimo ribas, jis stačia galva nėrė į knygas ir istoriją. Meilė literatūrai dailininką suartino su rašytojais, smalsumas istorijai – su istorikais, bibliografais, literatūrologais, archeologais, etnologais. Sovietmetis su gigantišku ideologijos vizualizacijos tinklu, su apdovanojimo ženklų manija skatino medalio meno plėtotę, kita vertus, ribojo jo galimybes. Šimtais ir tūkstančiais kaldinami apdovanojimo medaliai darbo pirmūnams, karo didvyriams, motinoms herojėms, išradėjams, spartuoliams, sportininkams, kosmonautams, atminimo medaliai sovietinio režimo jubiliejinėms datoms, komunizmo kūrėjams ir veikėjams daugeliui dailininkų buvo dosnus pragyvenimo šaltinis, tačiau kitiems jie kėlė alergiją, kuri neleido pamatyti gerųjų medalio savybių. Vis dėlto atsirado išradingų kūrėjų, panorusių ir sugebėjusių atsispirti unifikuotam požiūriui į medalio meną. Ne vienas jų pastebėjo, kad būtent dėl tokio subanalizavimo medaliai gana lengvai praslysta pro cenzorių akis, taigi gali pasitarnauti, norint peržengti oficialaus stiliaus ribas. Be to, medaliai judrūs, juos galima nešiotis kišenėje ir rodyti bičiuliams. Jie palyginti pigūs, jiems pagaminti nereikia ypatingų sąlygų ir didelių medžiaginių sąnaudų (sovietų laikais išlieti medalį iš aliuminio ar net iš bronzos buvo nesudėtinga ir gana nebrangu), o turinio sudėti į medalį galima labai daug. Taigi į aštunto dešimtmečio pabaigą Lietuvoje pradėjo gausėti medalio galimybes išradingai taikančių žmonių, tarp kurių, žinoma, buvo ir Petras Repšys. Jis ne tik pats kūrė medalius, bet ir aktyviai prisidėjo prie medalininkystės ugdymo bei sklaidos: dalyvavo rengiant pirmąsias medalių parodas, vyko į medalininkų kūrybines stovyklas, kurias laikė reikšmingu dailės atnaujinimo proceso varikliu.

Visus medalius Repšys kuria tam, kad jie išliktų ir skleistų žinią apie mūsų laiką ir kultūrą kitiems laikams ir kultūroms. Dėl to dailininkas stengiasi pernelyg nenutolti nuo antikos epochoje susiklosčiusio, jo mėgstamose renesanso ir baroko epochose plėtoto, iki šių laikų gerbiamo klasikinio medalio kanono, nors gyvas temperamentas ir pasakotojo aistra vis dėlto jį išstumia už kanono ribos, o medalio skridinėlis (Repšys dažniausiai laikosi šios tradicinės formos) jo rankose prisipildo keistų intriguojančių detalių. Ypač amžininkams skirtų Repšio medalių forma laisvesnė, vaizdiniai individualūs, kartais be autoriaus paaiškinimo sunkiai iššifruojami. Kita vertus, retas medalininkas šitaip sėkmingai susieja didybę ir menkumą, normą ir nenormalumą, banalybę ir nepaprastumą, idealizuodamas tikrovę, bet neprarasdamas realybės suvokimo, kurį ir nori perduoti savo žiūrovams, kartu pažadindamas jų vaizduotę, sukeldamas smalsumą.

Repšiui medalis – natūrali medija, nes nuo grafikos klišių raižymo pereiti prie plastilino ir gipso formavimo nesunku. Medalio modelis, tiksliau, pagal modelį pagaminta forma, ir grafikos klišė artimi sukūrimo būdais ir technologine paskirtimi – jie abu yra atvaizdo ruošinys, kuris turi būti atspausintas, kad būtų užbaigtas. Atitinkamai galutinis jų medžiaginis variantas ar įsikūnijimas labai panašus ir vartojimo prasme. Abiem atvejais – ar tai būtų grafikos atspaudas, ar medalis – turime reikalą su reprodukuotais atvaizdais, kurie dauginami, tad pasklinda greitai ir pakankamai plačiai. Tačiau čia panašumas baigiasi. Medalio statusas ir funkcija, lyginant su raižiniu, skiriasi. Ilgaamžiškumas ir medžiaginės savybės suteikia medaliui nepalyginamai didesnę vertę visuomenės akyse, paverčia jį mažuoju paminklu, tuo požiūriu iškeldami aukščiau grafikos meno. Repšiui atmintis – viena svarbiausių žmonių bendruomenės, konkrečiai – jo tautos – išlikimo ir augimo sąlygų. Taigi grafikos laukas jam yra per ankštas dar ir dėl to.

Dailininko susidomėjimo reljefiniu vaizdu ankstyviausias pavyzdys – tolimalais 1966 m. sukurtos iliustracijos „Legendai apie Šv. Onos bažnyčią“ pagal gydytojo, kraštotyrininko ir literato Władysława Zahorskiego knygą *Podania i legendy wileńskie (Vilniaus legendos ir padavimai)*, kurią lietuvių skaitytojui adaptavo Aldona Liobytė. Šiems raižiniams Repšys pritaikė iškilaus atspaudu – kongrevo – techniką. Eksperimentas dailininkui patiko. Po kelerių metų jis vėl pamėgino kurti reljefinius atspaudus, šįkart vietoje popieriaus kaip galutinę medžiagą pasirinkęs metalą. Pirmąjį medalį, skirtą dramaturgo Juozo Grušo 70-mečiui, Repšys nulipdė bei perkėlė į tvirtą medžiagą 1971 m. ir po to jau, regis, nebetikina sustoti. Jo sukurtų medalių kolekcija

nepaliaujamai auga, bendras skaičius artėja prie dviejų šimtų – šiame kataloge suregistruoti 186, bet dailininko studijoje jau gimsta nauji kūriniai. Kai kurias iš sumanytų medalių serijų dailininkas užbaigė, kitų gal niekada ir nebebaigs. Tai natūrali jo kūrybinio proceso savybė. Retai kada, ėmęsis vieno darbo, Repšys tik juo apsiriboją. Beveik visada tuo pačiu metu jis kuria kelis kūrinius. Dirbdamas kitaip, jaustųsi suvaržytas. Be to, jis labai mėgsta savo kūrinius, kol jie nebaigti, visai patobulinti ir keisti. Taigi retas Repšio medalis atsiranda vienu ypu. Kai kurių medalių sukūrimo datos aprėpia dešimtmetį ar net daugiau, egzistuoja kelių dydžių, atskiromis detalėmis besiskiriantys variantai. Pats dailininkas medaliams priskiria ir proginių monetų modelius, kuriuos galvanoplastikos būdu perkelia į tvarią medžiagą. Tad skrupulingas tyrėjas, kolekcininkas arba muziejininkas, susidūręs su Repšio medaliais, kartais pasijunta pasimetęs ir nebežino, ką laiko rankose: originalą, variantą, repliką, kopiją.

Visų šių aplinkybių paskatintas ir Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės Birutės Kulnytės raginamas, dailininkas pagaliau ryžosi susisteminti ir suinventorinti savo medalius, tai yra išleisti jų katalogą, kuris visiems besidomintiems leistų aprėpti šios jo kūrybos srities visumą. Parengiamąjį darbą atliko Lietuvos nacionalinio muziejaus Numizmatikos skyriaus darbuotoja Regina Ablėnienė. Ji suregistravo ir aprašė Repšio dirbtuvėje esančius ir Lietuvos nacionalinio muziejaus kolekcijoje saugomus dailininko medalius. Pirminę informaciją tikslino ir katalogą pildė šio leidinio sudarytoja. Pastarasis darbas atliktas nuolat konsultuojantis su medalių autoriumi, su juo suderinti ir medalių pavadinimai, kurie įvairiuose leidiniuose ne visada užrašyti vienodai.

Kataloge pristatomas dailininko pateiktas medalio variantas – pavadinimas, sukūrimo metai, medžiaga, technika, matmenys (nurodomi milimetrais, remiantis Repšio rinkinyje saugoma versija), saugojimo vieta arba vietos; kartu nurodoma ir informacija apie kitų variantų saugojimo vietas Lietuvos muziejuose, pateikiami jų inventoriniai numeriai; variantai gali skirtis matmenimis, medžiaga, kartais technika, nes, kaip jau minėta, pasitaiko, kad tas pats medalis buvo ir kaldintas, ir pagamintas galvanoplastikos būdu, ir išlietas iš bronzos ar net sidabro – tai minima kataloge, taip pat nurodomi ženklesni variantų dydžių skirtumai. Įrašų tekstai arba jų fragmentai, kai įrašas labai ilgas ir atkartoja gerai žinomą tekstą (pavyzdžiui, Kristijono Donelaičio poemos *Metai* ištrauką) arba sunkiai perskaitomas, pateikiami be dailininko naudotų grafinių ženklų ir nenurodant teksto vietos medalio plokštumoje; kartais sudėti taškai ir kableliai, kad palengvintų įrašo perskaitymą ir supratimą.

Skaitytojų patogumui medaliai suskirstyti į dvylika grupių. Jos įvardijamos turinyje ir apibūdinamos skyrių įvaduose. Skyriuose medaliai dėstomi pagal sukūrimo chronologiją. Komentuojami tie medaliai, kurie ypač sudomino sudarytoją, geriausiai atskleidžia grupės pobūdį arba be autoriaus išaiškinimo būtų sunkiai iššifruojami. Tais atvejais, kai būtinajai informacijai pakanka fotografijos ir kataloginio aprašo, komentarų atsisakyta. Leidinio pabaigoje pateikiamas pagrindinės Repšio medalininkystę nušviečiančios bibliografijos sąrašas ir asmenvardžių rodyklė.

Katalogo rankraštį perskaitė ir vertingų pastabų davė Lietuvos nacionalinio muziejaus Numizmatikos skyriaus vedėja Dalia Grimalauskaitė. Ačiū jai už tai. To paties muziejaus Numizmatikos skyriaus darbuotojas Eduardas Remecas papildė Repšio medaliams skirtų publikacijų bibliografiją. Vincas Ruzas padėjo nustatyti kai kurių kataloge minimų asmenų gimimo datas. Žinias apie kituose Lietuvos muziejuose saugomus Repšio medalius suteikė šių muziejų darbuotojai Elona Lubytė (Lietuvos dailės muziejus), Birutė Masiliūnaitė (Šiaulių „Aušros“ muziejus), Ignas Narbutas (Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus), Vincas Ruzas (Lietuvos banko Pinigų muziejus) ir Ajida Stančienė (Žemaičių muziejus „Alka“).

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ

I

Universitetams, akademijoms ir jų žmonėms

Ši medalių grupė pateikiama katalogo pradžioje, mat kurti medalius Repšys pradėjo dirbdamas Vilniaus universiteto Kiešo teatro dailininku, tad ir pirmieji šio žanro jo kūriniai buvo įkvėpti didingos universiteto praeities ženklų. Juos dailininkas kasdien matė atėjęs į darbą. Universiteto aplinka papildomai skatino domėtis Lietuvos istorija, kuri Repšiui ir šiaip nedavė ramybės. Istorinės žinios priartino praeitį ir įvairius išlikusius jos liudijimus, plėtė tokiu pat smalsumu degančių pažįstamų ir bičiulių ratą, paskatino nuodugniau studijuoti mažųjų paminklų – ekslibrisų ir medalių – raiškos galimybes. Visa tai kartu sudėjus pastūmėjo Repšį nuosekliai imtis sovietų Lietuvoje subanalinto, iki tiesmukos ideologinės propagandos redukuoto atminimo medalio žanro. Jis yra vienas iš tų mūsų XX a. pabaigos dailininkų, kurie grąžino medaliui prasmę ir kartu prestižą.

KAT. I

Vilniaus universiteto teatrui

1971. Vienpusis. Varis, galvanoplastika, sidabravimas, Ø 108,8

Įrašai: „Theatrum Almae Matris Vilnensis. R. 71“

PR nuos.: VUM, inv. nr. 83

Medalis Vilniaus universiteto Kiamo teatrui yra pirmasis institucijai skirtas Repšio medalis ir vienas pirmųjų apskritai. Tiksliau – antrasis pagal eilę. Jį komponuodamas autorius labiau žvalgėsi ne į medalius, bet į renesanso ir baroko epochų antspaudus. Tai gana aiškiai matyti. Medalis galėtų būti ir dvipusis – jo aversui tiktų tuo pačiu metu sukurtas medalis rašytojo Juozo Grušo septyniasdešimtmečiui (kat. 63). Juk, pasak Repšio, nuo Grušo viskas ir prasidėjo. Jam skirtas medalis buvo pirmasis. Dėl to Kiamo teatro medalį dailininkas užsimiršęs ir pats kartais pavadina Grušo medalio reversu.

KAT. 2

Vilniaus chirurgų draugijai

1971. Vienpusis. Varis, galvanoplastika, sidabravimas, Ø 117,5

Įrašas: „Vilniaus chirurgų draugija. Societas chirurgica Vilnensis. 1509“

PR nuos.: LNM, M 9888 (Ø 116,6), DK4 1581 (varis, galvanoplastika, Ø 114); VUM, inv. nr. 84

Šį medalį barzdaskučių cechui – Chirurgų draugijos pirmtakui – Repšį paprašė sukurti jo bičiulis Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto dėstytojas ir Vilniaus chirurgų draugijos sekretorius Česlovas Kunevičius. Centrinę vaizdo dalį įkvėpė seno anatomijos atlaso iliustracija, vaizduojanti ligonį meistro ranka padaryto vertikalaus pjūvio atvertu pilvu. Pasak autoriaus, kad žiūrovams nebūtų baisu, jis išpuošė šią nepašvęstuosius galinčią pašiurpinti sceną lapais ir žiedais aplipusiomis girliandomis. Abipus operuojamo paciento – chirurgų šventieji globėjai Kozmas ir Damijonas. Po jų kojomis – Vilniaus herbas su šv. Kristoforu, kad būtų aišku, kokio miesto chirurgams skiriamas medalis. Sąsaja su viduramžių cechais ne vien istorinė: šiandieninės chirurgų draugijos ne mažiau griežtos už jų pirmtakus, įsileidžia tik savo profesionalumą įrodžiusius, kolegų pasitikėjimą ir pagarbą pelniusius medikus. Repšio draugas Arvydas Každailis suprojektavo ir atspausdino būsimiems šio medalio laureatams apdovanojimo diplomą su antspaudais kongrevo – reljefinės spaudos – technika. Sumanymas atgaivinti tradiciją pavyko.

KAT. 3

Česlovui Kunevičiui

1979. Vienpusis. Varis, galvanoplastika, sidabravimas, 117,2 × 106

Medalis skirtas Vilniaus chirurgų draugijos medalio iniciatoriaus chirurgo Česlovo Kunevičiaus penkiasdešimtmečiui. Iš pradžių Repšys atminimo medalius siejo su jais pagerbiamų asmenų jubiliejinėmis sukaktimis, bet vėliau nebe. Kunevičiaus medalis yra vienas iš ankstyvųjų, tačiau jis ne toks pagarbiai neutralus kaip Grušo, nors autorius stengėsi, kad asmeniškumai oficialumui nepakenktų. Iš pirmo žvilgsnio Kunevičiaus medalis net labiau nei Grušui skirtasis primena klasikinius profilinius asmenų atminimo medalius. Tačiau jei pažvelgsime įdėmiau, pastebėsime, kad rimto ir labai susikaupusio jubilato plaukuose (pasak Repšio, iš tikrųjų jis norėjęs parodyti, kad mintyse) keldami amžiną rūpestį nardo keturi jo vaikai. Medalyje pavaizduota ir Kunevičiaus žmona, ir šulinys, o herojaus veido raukšlės primena chirurgo užsiūtus randus, nors dailininkas sako, kad taip atsitiko netyčia. Gavęs medalį Kunevičius didžiuodamasis parodė jį jaunyliui sūnui: „Žiūrėk, kas čia toks?“ – „Leninas“, – atsakė tas ir nubėgo toliau žaisti. Tai atsitiko tais laikais, kai net ir daugelis suaugusiųjų manė, kad ant medalio gali būti tik Leninas.

Įrašai: „Česlovas Kunevičius L anno chirurgas poetas Vilniaus medicinos ir chirurgų draugijų ats. sekretorius keturių vaikų tėvas“

PR muos.; LDM, S 1393